

Biblické citace v Pseudo-Ignácově *Listu Efezským**

Jan A. Dus

Ignác, zvaný též Theoforos, biskup v syrské Antiochii, byl zřejmě nedlouho před koncem vlády císaře Trajána roku 117 zatčen, deportován do Říma a tam popraven. Během cesty napsal nejprve čtyři listy ze zastávky ve Smyrně (Efezským, Magneským, Tralleským, Římanům), a další tři z Tróady (Filadelfským, Smyrenským, smyrenskému biskupu Polykarpovi). Tak lze stručně shrnout zprávu církevního historika Eusebia¹ ze 4. století, v níž se seznam sedmi Ignácových listů objevuje poprvé. Eusebios však uvádí jen výňatky z listů. Celé znění známe teprve z pozdějších pramenů, které se mezi sebou liší řadou aspektů: dobou vzniku, jazykem, adresáty, obsahem, výběrem i pořadím listů. Která dochovaná podoba epištoláře je však autentickým dílem antiochijského biskupa a mučedníka – pokud vůbec některá?

1. STARŠÍ DISKUSE

Otázka autenticity a datace byla v raném novověku nešťastně poznamenána tím, že Ignácova popularita byla v Evropě založena nejprve na pramenech pozdních a méně důvěryhodných (mučednická akta, korespondence s nebeskými postavami), které byly teprve později doplňovány prameny věrohodnějšími (jeho vlastními dopisy):

(a) Velmi oblíbené a nejdříve vytištěné (r. 1495) byly nejmladší z ignácovských listů, a to *čtyři falešné* listy sepsané pouze latinsky patrně v období raného středověku.²

---

* Tato studie je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci grantu GA ČR P401/12/G168 „Historie a interpretace Bible“.

¹ EUSEBIOS, *Historia ecclesiastica* III,36.

² Adresāti: Apoštol Jan (2×), Panna Maria (Ignácův list a její odpověď). V terminologii, kterou zavedl Th. Zahn, se jedná o *epistolae suppositiciae*. Theodor ZAHN, *Ignatii et Polycarpi Epistolae Martyria Fragmenta*, Lipsiae: Hinrichs, 1876, s. 173.

(b) Stejně populární a ve stejné době poprvé vydaný byl epištolář obsahující *sedm Eusebiem dosvědčených listů v tzv. dlouhé recenzi*,³ která však pochází až ze 4. století, stejně jako *šest podvržených listů* určených dalším adresátům.⁴ Podvržené listy se ovšem ve středověkých pramenech běžně vyskytují promíchané s listy dlouhé (a někdy i střední) recenze.

(c) V rozbouřené Evropě 16. a 17. století se ignácovské listy, jež přinejmenším v zárodku obsahují požadavek hierarchického a episkopálního církevního zřízení, staly prostředkem urputných konfesních polemik, při nichž nezaujaté bádání šlo stranou: zatímco římsko-katoličtí badatelé v listech spatřovali potvrzení římsko-katolických principů své doby, protestantští, zejména kalvíniští badatelé jim ze stejného důvodu upírali autenticitu. Specifickou roli v tomto dramatu sehrál *List Římanům*, protože v jeho úvodu se nachází význačná formulace o významu římské křesťanské obce.

(d) Teprve se zpožděním půldruhého století po prvních tiscích byla poprvé vydáno méně známé znění týchž *sedmi Eusebiem dosvědčených listů v tzv. střední recenzi* (šest listů 1646; Rom 1689);⁵ toto znění se po dalších peripetiiích stalo základem novodobého konsensu, že právě tato recenze je autentická.

2. NOVĚJŠÍ DISKUSE

Na konsensu, který ve svých dílech formulovali zejména luteránský farář Th. Zahn⁶ a anglikánský biskup J. B. Lightfoot,⁷ se shodla většina filologů, historiků i teologů bez ohledu na svá konfesní východiska.⁸

³ ZAHN, *Ignatii et Polycarpi Epistolae*, s. 173: *epistolae interpolatae*. V prvním vydání (Paříž, 1498) figurují společně se čtyřmi falešnými listy. Datace dlouhé recenze do doby Ignácova života je prakticky vyloučena vzhledem k formulacím, které ukazují na pozdější stadium ve vývoji věrouky.

⁴ Marie Kassobolská (její list a Ignácova odpověď), Tarsenští, Filipenští, Antiochijské, antiochijský diakon Hérón. ZAHN, *Ignatii et Polycarpi Epistolae*, s. 173, i tyto listy řadí mezi *epistolae suppositiciae*.

⁵ ZAHN, *Ignatii et Polycarpi Epistolae*, s. 1: *epistolae genuinae*.

⁶ Tamtéž.

⁷ Joseph Barber LIGHTFOOT, *The Apostolic Fathers: Part II: S. Ignatius. S. Polycarp: Vol. 1–3*, London: Macmillan, 1889.

⁸ Starší epochou ignácovské otázky, poznamenanou nejen konfesními polemikami, ale také např. objevem tzv. *krátké recenze* (syřských fragmentů) v polovině 19. století, se zde nemůžeme blíže zabývat. Podrobně ji zpracovává LIGHTFOOT, *S. Ignatius*, sv. 1,

Díky tomu byla v 20. století diskuse o poznání klidnější, i když zcela neutichla. Objevují se další autoři, kteří jednak zpochybňují dataci střední recenze a Ignácovo autorství, jednak upozorňují na odlišnou textovou historii některých spisů (zejména *Listu Římanům*, jenž se dochoval jako vsuvka⁹ v Ignácových mučednických aktech) a předkládají alternativní výklady historie ignácovského listáře. Nemůžeme zde podrobně líčit tyto útoky, ani reakce na ně,¹⁰ připomeneme však, že se v nich uplatňují dvě hlavní argumentační linie.

(a) Styčné body ignácovských textů s vývojem ortodoxních, resp. neortodoxních doktrín obvykle slouží jako podpůrný argument pro správné zařazení textů – ať už relativní nebo absolutní – na chronologické ose církevních dějin, zejména dějin dogmatu. V tomto duchu argumentoval např. A. Wenger, když obhajoval prioritu střední recenze v polemice s R. Weijenborgem.¹¹ Pro podrobný přehled rozmanitých názorů na přesné věroučné zařazení názorů antiochijského biskupa, resp. jeho pokračovatele či oprávce (tzv. „Pseudo-Ignáce“) odkazujeme na pojednání R. Schoedela.¹²

(b) Jiná debata, vyprovokovaná skutečností, že sedm listů dlouhé recenze se v pramenech nalézá v těsném sousedství s šesti listy podvrženými, se soustředí na otázky jazykové a stylistické. Srovnáváním listů dospěl J. W. Hannah k názoru, že se jedná o dva různé autory: první má prý na svědomí vsuvky do původních listů, učiněné se zpožděním asi 25 let (někdy v 2. polovině 2. století), a teprve druhý sestavil šest nových listů – včetně anachronismů prozrazujících jejich pravou, mnohem pozdější dataci (4. století).¹³ Naproti tomu M. P. Brown v textu interpolací stejně

---

s. 328–430, přehledně pak William R. SCHOEDEL, „Polycarp of Smyrna and Ignatius of Antioch,“ in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II, 27/1, ed. W. Haase, Berlin: De Gruyter, 1993, s. 272–358 (zejm. 286–288).

⁹ Ke kontextu srov. Pavel DUDZIK, „Umučení Ignatia Antiochijského,“ in *Příběhy raně křesťanských mučedníků II: Výbor z latinské a řecké martyrologické literatury 4. a 5. století*, ed. P. Kitzler, Praha: Vyšehrad, 2011, str. 65–80.

¹⁰ Diskusi shrnuje SCHOEDEL, „Polycarp of Smyrna and Ignatius of Antioch,“ s. 290–292, srov. dále William R. SCHOEDEL, *Die Briefe des Ignatius von Antiochien*, München: Kaiser, 1990 (překlad anglické monografie z r. 1985), s. 29–32.

¹¹ Srov. Reinoud WEIJENBORG, *Les Lettres d'Ignace d'Antioche*, Leiden: Brill, 1969. Antoine WENGER, „A propos des Lettres d'Ignace d'Antioche,“ *Revue des études byzantines* 29 (1971): 313–316.

¹² SCHOEDEL, „Polycarp of Smyrna and Ignatius of Antioch,“ s. 292–298.

¹³ Jack W. HANNAH, „The Setting of the Ignatian Long Recension,“ *Journal of Biblical Literature* 79, č. 3 (1960): 221–238.

jako v textu nových epištol spatřuje ruku jediného autora, který spadá do 4. století svou slovní zásobou (mj. zálibou v ignácovských kompozitech), ale i dalšími vyjadřovacími prostředky; jeden a týž člověk tedy jednak rozšířil původní listy, jednak podvrhl šest dalších.¹⁴

3. ZKOUMÁNÍ BIBLICKÝCH SOUVISLOSTÍ V IGNÁCOVSKÝCH TEXTECH

Téma našeho článku, jímž jsou biblické citace u Pseudo-Ignáce, se v uvedených diskusích objevuje pouze okrajově. Například J. W. Hannah v již zmíněném článku argumentuje pro existenci dvou různých Pseudo-Ignáců tím, že identifikuje dvě různé textové tradice řeckého Nového zákona, z nichž byly vybírány citace jednak do podvržených, jednak do interpolovaných epištol. A. Wenger zase upozorňuje na výraznou převahu biblických citací v dlouhé recenzi oproti střední recenzi, což svědčí o tom, že dlouhá recenze vznikla později, tedy teprve poté, co se znění všech spisů Nového zákona stalo v církvi zavedenou veličinou.¹⁵

Již z těchto příkladů je zřejmé, že co se týče užití Písma, daleko větší pozornost badatelů k sobě přitahuje samotný Ignác. Uvedme tu alespoň studii W. R. Ingeho z počátku 20. století, který prozkoumal 104 (!) možných novozákonních narážek v Ignácových listech a klasifikoval je do čtyř tříd podle metodiky kolektivu oxfordských badatelů, uplatněné i na další spisy tzv. apoštolských otců.¹⁶ V podobném duchu strukturovaná, ale výrazně přísnější je revize tohoto přehledu, kterou o století později provedl P. Foster; pro naše účely zde stačí heslovitě poznamenat, že Foster Ingeho třídu „d“ zcela vyloučil a jako jediné novozákonní spisy, které Ignác s velkou pravděpodobností znal, určil čtyři Pavlovy epištoly (1 Kor, Ef, 1 Tim, 2 Tim) a Matoušovo evangelium.¹⁷

¹⁴ Milton P. BROWN, „Notes on the Language and Style of Pseudo-Ignatius,” *Journal of Biblical Literature* 83, č. 2 (1964): 146–152.

¹⁵ WENGER, „A propos des Lettres d’Ignace d’Antioche,” s. 314–315. Přitom se u Wengera jedná jen o podpůrný argument; hlavní váhu při srovnávání obou recenzí mají pro něj otázky věroučné, zejména vývoj christologie.

¹⁶ W. R. INGE, „Ignatius,” in *The New Testament in the Apostolic Fathers*, Oxford: Clarendon Press, 1905, s. 63–83.

¹⁷ Paul FOSTER, „The Epistle of Ignatius of Antioch and the Writings that later formed the New Testament,” in *The Reception of the New Testament in the Apostolic Fathers*, ed. A. F. Gregory a Ch. M. Tuckett, Oxford: OUP, 2005, s. 159–186, zejm. 185–186.

Čím si malý zájem badatelů o Pseudo-Ignáce vysvětlit? Pro důvody nemusíme chodit daleko. Zatímco s Ignácem je spojen dramatický příběh, o „Pseudo-Ignácovi“ – autorovi interpolovaných a podvržených epištol – víme jen málo; on sám nám z pochopitelných důvodů o sobě nesděluje vůbec nic. Je to škoda, protože právě on měl na popularitě syrského biskupa ve středověké Evropě velký podíl: jak jsme již zmínili výše, jeho texty se nacházejí v nejstarších dochovaných středověkých tiscích, zatímco autentická slova biskupova, dochovaná ve střední recenzi, přišla na řadu až o půl druhé století později. Ani v následujícím dlouhém sporu o autenticitu nedochází Pseudo-Ignác skutečného ocenění jakožto samostatně uvažující autor, který si sice přivlastnil Ignácovy názory, ale také je svérázně rozvinul.

Zdá se, že se Pseudo-Ignác stal obětí několika běžných předsudků: (a) lepší je to, co je starší; (b) lepší je to, co je stvrzeno osobním nasazením (v případě křesťana: mučednickou obětí); (c) lepší je text pravý, tj. ten, jehož skutečného autora známe. Logická úvaha ovšem ukazuje, že neexistuje důvod, proč by tyto předpoklady měly mít obecnou platnost. Tuto úvahu chceme podložit analýzou konkrétních míst, v nichž Pseudo-Ignác upravuje Ignácův text – nikoli ovšem všech takových míst, nýbrž jen takových, kde jsou Pseudo-Ignácovy úpravy provázeny *citováním biblických veršů*.

Užívání biblických textů, tj. vybírání a vkládání biblických pasáží do původních Ignácových listů, má v Pseudo-Ignácově tvorbě zásadní důležitost; v celkovém rozsahu látky, jež byla v interpolovaných listech přidána k původnímu textu, biblické citace zabírají asi polovinu.¹⁸ To je již dost materiálu, abychom v něm mohli hledat odpověď na dvě úzce propojené otázky: (a) Jak dalece zůstává Pseudo-Ignác při svých úpravách věrný Ignácovi? Rozeznává v jeho tvorbě zásadní témata od vedlejších, a pokud je rozvíjí, zůstává v jeho intencích? (b) Jak dalece zůstává věrný biblickým předlohám? Užívá-li určitou biblickou pasáž, činí tak v souladu s jejím původním kontextem v příslušné knize, nebo jen nahodile, například proto, že se v ní vyskytuje jedno či dvě stejná slova jako v Ignácově předloze?

Tyto otázky budeme mít na mysli při paralelní četbě textového vzorku v obou recenzích. Tímto vzorkem je Ignácův *List Efezským*, a to z hlediska jeho čelní pozici v původním souboru biskupových listů.

¹⁸ BROWN, „Notes on the Language and Style of Pseudo-Ignatius,” s. 147.

Řecké texty čtu v edicích P.-Th. Camelota (*Eph*)¹⁹ a F. Diekampa (*Eph^L*)²⁰ a to včetně biblických citací;²¹ dvojici úryvků přitom vymezuji a překládám tak, aby bylo patrné, k jakým posunům v pozdější verzi došlo; nejedná se tedy o extrakty z existujících souvislých překladů.²²

4. BIBLICKÉ INTERPOLACE V LISTU EFEZSKÝM

4.1 Dosahování, mučednictví, následování Krista

Eph 1,2: „Doufám, že díky vaší modlitbě dospěju do Říma, abych tam bojoval se šelmami, a abych tak dospěl k tomu, že se stanu učedníkem.“

Eph^L 1,2: „Jsem přesvědčen, že díky vaší modlitbě dospěju do Říma, abych tam bojoval se šelmami, a abych se tak skrze mučednictví mohl stát učedníkem toho, který za nás sám sebe obětoval Bohu, a tak mu předložil oběť jako příjemnou vůni (Ef 5,2).“

Významný ignácovský koncept „dosahování, dospívání“ (ἐπιτυχεῖν) se tu vyskytuje jak v základním smyslu (o cestě do Říma), tak v přeneseném (o duchovní cestě). Tuto dvojznačnost Ps-Ignác sice odstranil (patrně mu nepřipadala stylisticky vhodná), duchovní smysl však neporušil, nýbrž zachoval hned dvěma způsoby: přidal ideu „mučednictví“ (která se jinak v *Eph* vyskytuje pouze 12,2 ve speciální souvislosti s apoštolem Pavlem) a rozvinul ji (opět pavlovským! Ef 5,2) výkladem o „oběti“. Nevysloveně, ale zřetelně se tu přitom uplatňuje další ignácovský koncept *mimésis* – napodobování, následování Krista: Ignác se obětuje za ostatní stejně jako Kristus. Dalším efektem biblické citace je zpřesněné určení, čím učedníkem se chce Ignác stát.

¹⁹ Pierre-Thomas CAMELOT, *Ignace d'Antioche, Polycarpe de Smyrne: Lettres, Martyre de Polycarpe*, SC 10, Paris: Cerf, 1969 („Aux Éphésiens,” řecko-francouzský paralelní text, s. 56–79).

²⁰ Franciscus X. FUNK – Franciscus DIEKAMP, *Patres Apostolici II*, Tubingae: Laupp, 1913 („Ad Ephesios,” řecko-latinský paralelní text, s. 234–259).

²¹ Citace jsou zdůrazněny kurzivou podobně jako v Diekampově edici.

²² V případě dlouhé recenze by to ani nebylo vhodné, neboť zřejmě jediný český překlad *Eph^L* je poněkud zastaralý (Matouš Philonomus BENEŠOVSKÝ, *Epištoly Svatého Ignatia, Arcybiskupa Antiochie, a Mučedníka Božího...*, [místo a vydavatel neuvedeni] mezi 1561–1580; Praha: Jan Jozef Diesbach [nebo] Kašpar Widtmann, 1786).

4.2 Podpora

Eph 2,1: „Krokos ... byl mi ve všem úlevou – kéž i jej potěší Otec Ježíše Krista!“

Eph^L 2,2: „Krokos ... byl mi ve ve všem úlevou a nestyděl se za mě, že jsem spoutaný (2 Tim 1,16) – kéž i jej potěší Otec Ježíše Krista!“

Další motiv spojující Ignáce s apoštolem Pavlem; spojujícím prvkem s 2 Tim je kromě zvýrazněných slov i sloveso „potěšit“ (Onéziforos potěšil Pavla) a přání, aby se dobrodinci dostalo stejně dobré odplaty od Boha (2 Tim 1,17).

4.3 Jednota

Eph 2,2: „abyste byli vespolek zajedno a poslouchali biskupa a presbyterium.“

Eph^L 2,3: „abyste byli vespolek zajedno v jediném duchu a jediném smýšlení, všichni o něm mluvili stejně (1 Kor 1,10) a poslouchali biskupa a presbyterium.“

Ps-Ignác zesiluje Ignácův důraz na jednotu opětovným propojením s apoštolem Pavlem a prozrazuje dobrou znalost jeho listu, když vybírá hned první verš klíčové pasáže o jednotě (1 Kor 1,10–17). Kromě toho zřejmě cítí problém spojený s absolutním požadavkem, aby „všichni mluvili stejně,“ a proto ho odvázně, ale trefně koriguje vymezuujícím dodatkem „... o něm (tj. o Kristu).“

4.4 Vůle Otcova, následování Krista

Eph 3,2: „Vždyť i Ježíš Kristus, jenž je nám celým a ryzím životem, je vůlí Otcovou, stejně jako biskupové ustanovení v končinách země jsou ve vůli Ježíše Krista.“

Eph^L 3,2–3: „Vždyť i Ježíš Kristus všechno činí podle vůle Otcovy, jak sám někde říká: Vždycky činím to, co je mu milé (Jan 8,29). Proto i my musíme žít podle vůle Boží v Kristu a následovat ho, jak říká Pavel: Buďte můjmi následovníky, jako já jsem následovník Kristův (1 Kor 11,1).“

Jemné teologické přeznačení Ignácova rázného ztotožnění dvou božských osob („Ježíš Kristus je vůlí Otcovou“) v poněkud opatrnější koncept poslušnosti („Ježíš Kristus jedná podle vůle Otcovy“), podepřený slovy samotného Ježíše (v podání Janově). Ps-Ignác slovy evangelia sou-

časně vhodně nahradil nesnadno pochopitelnou, až mystickou charakteristiku „celého a ryzího“ života v Kristu (τὸ ἀδιάκριτον ἡμῶν ζῆν). Kromě toho (s téměř protestantskou prozíravostí) upravil přímou úměru mezi vztahem „Ježíš Kristus – Bůh“ a vztahem „biskupové – Ježíš Kristus“, k tomu mu opětovně posloužil pavlovský koncept *mimésis* – „následování“. Že to není náhoda, o tom svědčí další textové úpravy hned v následující větě: zatímco Ignác vyzývá Efezské: „scházejte se podle biskupovy vůle; však již tak činíte“ (Eph 4,1), Ps-Ignác ho koriguje s přispěním božských osob: „scházejte se podle vůle biskupa, jenž vás pase podle vůle Boží; však již tak činíte, neboť jste sami moudře vedeni Duchem“ (αὐτοὶ σοφισθέντες ὑπὸ τοῦ πνεύματος, Eph^L 4,1).

4.5 Jednota v Synu a Otcí

Eph 4,2: „Jednohlasně zpívejte Otcí v Ježíši Kristu – kéž by vás vyslyšel a na vašich dobrých skutcích poznal, že jste údy jeho Syna!“

Eph^L 4,3: „Sjednoťte se v jediném zpěvu Bohu Otcí a jeho milovanému Synu Ježíši Kristu, Pánu našemu, který říká: *dej jim, svatý Otče, aby tak, jako ty a já jsme jedno, i oni byli jedno v nás* (Jan 17,11.21).“

4.6 Bohoslužba, poslušnost, církev

Eph 5,3: „Ten, kdo nepřichází do společenství, se již tím povyšuje, a tak se sám odsuzuje; je totiž psáno, že *pyšným se zpěčuje Bůh* (Př 3,34; 1 Petr 5,5; Jak 4,6). Hleďme tedy, abychom se nezpěčovali biskupovi, ale podvolovali se Bohu.“

Eph^L 5,3–5: „Ten, kdo se od těchto věcí drží dál a nepřichází do shromáždění k oběti, ani k *církvi prvorozených, kteří jsou zapsáni v nebesích* (Žid 12,23), je *vlkem v rouše beránčím* (Mt 7,15), i když se navenek tváří mile. Hleďte tedy, milovaní, abyste se podřizovali biskupovi a presbyterům a diakonům, neboť kdo se jim podřizuje, ten poslouchá Krista, který je ustanovil. Zato ten, kdo jim nevěří, nevěří Kristu Ježíši, a kdo nevěří Synovi, neuzří život ... neboť *pyšným, jak praví, se zpěčuje Bůh, zato pokorným dává milost* (Př 3,34; 1 Petr 5,5; Jak 4,6). Pán totiž praví kněžím: *Kdo slyší vás, ten slyší mě; a kdo slyší mě, ten slyší toho, který mě poslal; a kdo vás odmítá, ten odmítá mě; a kdo mě odmítá, ten odmítá toho, který mě poslal* (Lk 10,16).“

Ignácovský důraz na poslušnost zůstává zachován, přece však dochází k jistému posunu v obsazení rolí: tím, koho mají věřící poslouchat, již nejsou jen biskupové, ale také presbyteři, diakoni, kněží (ἱερεῖς, v citaci Lk 10,16 nahrazují učedníky). Zřejmě právě v této souvislosti přichází Ps-Ignácovi na mysl pavlovská slova napomenutí „usilujte o svatost, bez níž nikdo nespatří Pána“ (Žid 12,14) a vize nového Jeruzaléma, v němž se celá církev prvorozených, včetně zesnulých spravedlivých, shromažďuje kolem Ježíše – prostředníka Boží milosti (Žid 12,14–25). Ps-Ignác cítí, že Kristus a jeho krev (Žid 12,24) je v této roli zcela nenahraditelný, a rozsahem interpolace naznačuje, že tento důraz nebyl u Ignáce vyjádřen dostatečně.

4.7 Zdroj biskupské autority

Eph 6,1: „Na biskupa musíme pohlížet jako na samotného Pána.“

Eph^L 6,1: „Na biskupa musíme pohlížet jako na samotného Pána, neboť on stojí před Pánem. Pohledme na muže, který je zběhlý ve svém díle, že stojí před vladaři, a ne před bezvýznamnými (Př 22,29).“

4.8 Jeden Pán, jedna víra

Eph 6,2: „Neposlouchejte nikoho, leč toho, kdo v pravdě hovoří o Ježíši Kristu.“

Eph^L 6,2: „Neposlouchejte nikoho, leč samotného Ježíše Krista, pravdivého pastýře a učitele, a buďte – jak vám psal Pavel – jedno tělo a jeden duch, vždyť jste byli v jedné naději povoláni k víře; je přece jeden Pán, jedna víra, jeden křest, jeden Bůh a otec všech, který je nade všemi, skrze všechny působí a je ve všech (Ef 4,4–6).“

Jedna z mnoha interpolací, jež bychom mohli nazvat „vyznačovacími“, obsahující řadu epitet božských osob a velebných atributů, jež později nalezneme v Krédu a dalších významných liturgických, věroučných či hymnických textech. Tyto interpolace jsou zásadně legitimizovány skutečností, že podobné výpovědi mají významnou roli již u Ignáce. Ps-Ignác se při těchto vsuvkách inspiruje jak soudobým dogmatickým vývojem, tak i biblickými texty, jako například zde: pavlovskou výzvou k jednotě.

4.9 Vzteklym psům se vyhněte

Eph 7,1: „Takovým se vyhněte jako dravým šelmám! Jsou to vztekli psi, a koušou zezadu – pozor na ně!“

Eph^L 7,1: „Takovým se vyhněte jako dravým šelmám! *Spravedlivý uhne, a zachrání se navždy* (Př 10,25), *zkáza bezbožných však přikoačí rychle a vzbudí posměch* (Př 11,4). Jsou to *psi nanic, kteří neštěkají* (Iz 56,10), jsou vztekli a koušou zezadu – pozor na ně!“

Nahromadit na tomto místě starozákonní výrazy nebylo šťastné rozhodnutí, a zejména v případě Izajáše se Ps-Ignác dopustil kuriózního omylu. „Psi“ u Izajáše totiž nejsou obrazem zákeřných rozkolníků (jako u Ignáce), nýbrž nesvědomitých, líných, ospalých pastýřů – vůdců Izraele.

4.10 Logos

Eph 7,2: „Lékař je jenom jeden, lékař těla i ducha, zrozený i nezrozený, v člověku Bůh, ve smrti pravý život, který vzešel z Marie i z Boha, nejprve byl podroben utrpení, a pak byl z něho vysvobozen, Ježíš Kristus, náš Pán.“

Eph^L 7,2: „Máme jen jednoho lékaře, *jediného pravého Boha* (Jan 17,3), který je nezrozený a nedosažitelný, Pán veškerenstva, Otec a zploditel Jednorozeného. Máme lékaře a Pána našeho, Boha Ježíše Krista, toho, jenž byl od věků *Jednorozeným Synem a Slovem* (Jan 1,1.18), potom však i člověkem z Marie Panny. *Slovo se stalo tělem* (Jan 1,14), netělesné v těle, neznající utrpení v trpícím těle, nesmrtelný ve smrtelném těle, život v záhubě, – aby naše duše osvobodil a vyléčil od smrti a záhuby, aby je uzdravil, když ochořely bezbožností a zvrácenými tužbami.“

4.11 Tělesné a duchovní skutky

Eph 8,2: „Vy však, i když jednáte podle těla, jsou to skutky duchovní: všechno totiž konáte v Ježíši Kristu.“

Eph^L 8,2: „Vy však, kteří jste plní Ducha svatého, nekonáte nic tělesného, ale všechny věci duchovní. Završujte všechny věci v Kristu Ježíši, *jenž je spasitelem všech lidí, zvláště pak věřících* (1 Tim 4,10).“

Jedno z míst, kde se od Ignácovy myšlenky (zde: křesťan může i tělesné skutky konat duchovně) Ps-Ignác výrazně vzdálil (zde: křesťan

nic tělesného nekoná), přičemž se opírá o biblický verš (zde: z pastorální epištoly, o zvláštním postavení křesťanů). V takovém případě je ovšem užití biblické citace značně pochybné. Je ovšem pravda, že příslušný oddíl z 1 Tim (4,1–11) přesně koresponduje s jádrem Ignácova sdělení na tomto místě: jedná se o varování před bludaři a rozkolníky.

4.12 *Duch svatý a duch bludný*

Eph 9,1: „Zacpěte si uši a neposlouchejte, co vám chtějí napovídat!“

Eph^L 9,1–4: „Zacpěte si uši a neposlouchejte ty bludy, co vám vyprávějí! Věřte, že ten blud, jímž svádějí lidi, nepochází od Krista, ale jsou to jejich vlastní povídačky. Je to duch lživý. Vždyť Duch svatý nezvěstuje nic svého, ale Kristovo, a nezvěstuje sám od sebe, ale od Pána, stejně jako Pán nám zvěstuje to, co pochází od Otce. Praví totiž: *Slovo, které slyšíte, není moje, ale mého Otce, který mě poslal* (Jan 14,24). A o Duchu svatém praví: *Nebude mluvit sám od sebe, ale bude mluvit, co uslyší ode mne* (Jan 16,13). A sám o sobě říká Otcí: *Já jsem tě oslavil na zemi, když jsem dokončil dílo, které jsi mi svěřil; zjevil jsem tvoje jméno lidem* (Jan 17,4,6). A o Duchu svatém praví: *On mě oslaví, neboť vám bude zvěstovat, co přijme ode mne* (Jan 16,14). Zato bludný duch hlásá sám sebe, vypráví jen vlastní věci a sám v sobě má zalíbení...”

4.13 *Láska je cesta vzhůru*

Eph 9,1–2: „láska je cesta, která vede k Bohu. A tak všichni spolu putujete a nesete Boha (ἐστὲ οὖν καὶ σύνοδοι πάντες θεοφόροι)...“

Eph^L 9,4–5: „láska nás nadlehčuje od země k nebi, když společně putujeme s bezúhonnými lidmi. Neboť praví: *Blaze těm, kdo kráčí cestou bez úhony a putují v zákoně Hospodinově* (Zl 119,1). Tou bezpečnou cestou je ovšem Ježíš Kristus, neboť praví: *Já jsem ta cesta a život* (Jan 14,6a). A ta cesta vede k Otcí, neboť praví: *Nikdo nepřichází k Otcí než skrze mne* (Jan 14,6b). A tak blaze vám, kdo nesete Boha (μακάριοι οὖν ἐστε ὑμεῖς οἱ θεοφόροι) ....“

Na první pohled nenápaditý postup interpolátora, který při slově „cesta“ zaloví v paměti mezi známými biblickými obrazy. Ani z estetického hlediska se nejedná o zvláštní vylepšení textu: poté, co jsme u Ignáce četli nádherné a proslulé přirovnání o věřících coby kamenech na stavbě Otcova chrámu, zvedaných do výše jeřábem (Kristovým křížem)

s pomocí lana (Ducha svatého) (Eph 9,1b), musí nám vlastně jakákoli bezprostředně následující metafora připadat fádni. Nicméně po hlubší úvaze je třeba uznat, že starozákonní obraz poutníků putujících *vzhůru* k chrámu Hospodinovu velmi dobře odpovídá původní Ignácově intenci v právě vylíčeném obrazu, a totéž platí i o janovském důrazu na Ježíše jako jediného prostředníka a garanta této cesty.

4.14 Královské kněžstvo

Eph 9,2: „... příkázání Ježíše Krista jsou vám ve všem všudy ozdobou. Raduji se z toho, že smím s vámi být díky tomuto dopisu...”

Eph^L 9,5: „... příkázání Ježíše Krista jsou vám ve všem všudy ozdobou, jste *královské kněžstvo, svatý národ, lid náležející Bohu* (1 Petr 2,9). Raduji se z toho, že smím s vámi být, *se svatými v Efezu* (Ef 1,1) a s věrnými v Kristu Ježíši, díky tomuto dopisu...”

Citace z 1 Petr odpovídá kontextu Ignácova listu – v obou listech předchází rozvinuté přirovnání věřících ke kamenům, z nichž se staví Boží chrám. Nenápadná narážka na první verš pavlovské epištoly Efezským má u Ps-Ignáce hlubší význam: podobně jako na jiných místech, i zde se snaží těsněji propojit syrského biskupa s Apoštolem.

4.15 Modlete se i za ostatní

Eph 10,1: „I za ostatní lidi se *bez přestání modlete* (1 Sol 5,17); je přece naděje, že budou činit pokání, aby dospěli k Bohu. A také jim to důrazně připomínejte, aby se poučili – třeba jen díky vašim skutkům.”

Eph^L 10,1: „I za ostatní lidi se *bez přestání modlete* (1 Sol 5,17); je přece naděje, že budou činit pokání, aby dospěli k Bohu. *Nebo snad ten, kdo padl, nemůže povstat?! A ten, kdo se odvrátil, se nemůže vrátit?!* (Jer 8,4). A také jim to důrazně připomínejte, aby se od vás poučili. Buďte tedy služebníky Božími a ústy Kristovými – vždyť Pán praví: *Pakliže z bídý vynesete skvost, budete mými ústy* (Jer 15,20).”

Jsou „ostatními“ lidmi míněni pohané, nebo odpadnuvší křesťané? Ignácův výraz „pokání“ (μετανοία) podporuje spíše druhý výklad, a Ps-Ignác se k němu jednoznačně přiklání volbou jeremjášovských veršů – v obou kapitolách se totiž prorok vyjadřuje o zpronevěřilém národu judském.

4.16 *Nebuďte jako oni, buďte tiší*

Eph 10,2: „... jestliže oni bloudí – vy buďte pevní ve víře (Kol 1,23), jestliže oni jsou hrubí – vy buďte laskaví: nechtějte být jako oni!“

Eph^L 10,2: „... jestliže oni bloudí – vy buďte ve víře pevní (Kol 1,23), triumfujte nad jejich hrubostí – laskavostí, nad jejich zlobou – tichostí. Neboť blahoslavení jsou tiší (Mt 5,5), i Mojžíš byl nejtiší ze všech lidí (Nm 12,3), a stejně tak i David. Proto Pavel připomíná: Služebník Kristův se nemá hádat, nýbrž má být laskavý ke všem, schopný učit, být trpělivý a tiše poučovat odpůrce (2 Tim 2,24–25).“

Jádrem oddílu 10,2 jsou antagonismy, jež bychom mohli shrnout pod jediného jmenovatele: na zlo odpovídejte dobrem (srov. např. Mt 5,38–48; Řím 12,14; 1 Kor 4,12–13 aj.). Ignác tuto pointu vyjadřuje jiným způsobem, jenž nám připomíná již zmiňovaný koncept *mimésis*, ovšem v opačné, negativní formulaci: „nepřizpůsobujte se jim!“ „nejsme jako oni!“ Je to pravidlo s velkou vnitřní silou, jež ve všech dobách propůjčovalo zvláštní důstojnost pronásledovaným křesťanům. – Tím nápadnější je Ps-Ignácův postup, když tento společný jmenovatel zredukoval a nahradil *tichostí* (πραότης).

4.17 *Odmítání pomsty*

Eph 10,3a: „Buďme jim bratry v mírnosti.“

Eph^L 10,3a: „Nechtějte se mstít těm, kdo vám ublížili; praví totiž: jestliže jsem se pomstil těm, kdo mi opláceli zlem... (Žl 7,5), ale učinme si z nich bratry svou mírností. Povězte tedy těm, kdo vás nenávidí: ‚Jste našimi bratry,‘ aby tak bylo oslaveno jméno Hospodinovo (Žl 86,9.12). Napodobme Pána, který nespílal, když mu spílali, nevzpíral se, když ho křižovali, nevyhrožoval, když ho trápili (1 Petr 2,23), ale modlil se za nepřátele: Otče, odpusť jim, neboť nevědí, co činí (Lk 23,34).“

Starozákonní paralela vhodně odpovídá kontextu Ignácova listu: v Žalmu 86 se mluví jednak o pronárodch, které se pokloní Hospodinu, jednak o nepřítelích, kteří budou zahanbeni, až se Hospodin žalmisty zastane. Také v dalších, novozákonních citacích Ps-Ignác udržuje rovnováhu mezi kolektivním (politickým) a osobním aspektem zákazu pomsty. Opět se tu výslovně shledáváme s konceptem *mimésis*.

4.18 Střízlivost

Eph 10,3b: „Vytrvejte v dokonalé svatosti a střízlivosti a tělesně i duchovně zůstávejte v Ježíši Kristu.“

Eph^L 10,3b: „Žijte rozumně a střízlivě (1 Petr 4,7) v Kristu Ježíši.“

Ani tato zdánlivě drobná úprava, díky níž se Ps-Ignác přiblížil Prvnímu listu Petrovu, není bez významu. Obě místa se totiž nápadně shodují v eschatologickém varování, přestože k tomu užívají různá slova a také se liší v tom, zda je výzva ke střízlivosti důsledkem onoho varování (1 Petr 4,7: „Konec všech věcí je blízko [Πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικεν]. Žijte proto...“), či naopak slyšíme nejprve varování, a pak teprve jeho odůvodnění (*Eph 11,1* „Poslední časy [Ἐσχάτοι καιροί]...“).

4.19 Střízlivost

Eph 11,1: „Času je namále, a proto se chvějme, bojme se Boha, i jeho velkomyslnosti, aby se nezměnila v naše odsouzení. Buď se bojme *budoucího hněvu* (Mt 3,7), nebo milujme milost, která již nyní stojí při nás – jedno či druhé! – jen když budeme v Kristu Ježíši, pravém žití.“

Eph^L 11,1: „Času je namále, a proto se chvějme, bojme se Boží velkomyslnosti, abychom *nepohrdali bohatstvím jeho dobroty a jeho shovívavostí* (Řím 2,4). Buď se bojme *budoucího hněvu* (Mt 3,7), nebo milujme milost, která již nyní stojí při nás – jen když budeme v Kristu Ježíši, pravém žití.“

Úryvek z kanonického Listu Římanům jasně vysvětluje otázku, kterou si mohl čtenář *Eph* položit: *Jak se vůbec může Boží milost změnit v naše odsouzení?* Tak, že propásneme čas milostivě nám poskytnutý k nápravě, odpovídá apoštol Pavel, a v jeho stopách Ps-Ignác; na tomto místě lze označit jeho úpravu za velmi zdařilou.

4.20 Cesta mučedníků

Eph 12,2: „Vy jste cestou těm, kdo zahynuli v Bohu, spoluzasvěcení Pavla, jenž byl posvěcen, jenž se osvědčil, jenž je hoden blahoslavenství, – kéž bych byl nalezen v jeho stopách, až dosáhnu Boha! – a ve všech listech na vás pamatuje v Kristu Ježíši.“

Eph^L 12,2: „Vy jste cestou těm, kdo zahynuli pro Krista, *od krve spravedlivého Ábela, až po krev* (Mt 23,35) nepatrného Ignáce. Vy jste spoluzasvě-

cenci Pavla, jenž byl posvěcen, jenž se osvědčil, že je *vyvolenou nádobou* (Sk 9,15), – kéž bych byl nalezen v jeho stopách, až dosáhnu Boha! – a pamatuje na vás ve všech svých modlitbách.“

Jedno z mála míst, kde Ignác hledí na své mučednictví z jakési historické pozorovatelnosti a připisuje mu větší závažnost, než dosažení ryze osobního cíle. Právě v tom na něj Ps-Ignác legitimně navazuje a současně napodobuje evangelistu Matouše, když nám předestírá řetěz svědků. Matouš začíná co nejdále v minulosti (u spravedlivého Ábela známého z *první* biblické knihy) a táhne řetěz mučedníků co nejdále, až k Zachariášovi, synu Barachiášovu, což je pravděpodobně zkomolené jméno Zekariáše, syna Jójady (ten figuruje v 2 Kron 24,20–22, a mohl tedy být vnímán jako zástupce Druhé knihy Paralipomenon, což je *poslední* kniha v řazení hebrejské Bible). Ps-Ignácův řetěz je poněkud jednodušší a končí rovnou u samotného Ignáce; ten ovšem musí být skromně označen za „nepatrného“, a veškerá pozornost soustředěna na apoštola Pavla. Při té příležitosti Ps-Ignác mírně Ignáce poopraví: stejně jako my, i on již ve své době zná zavedený kánon pavlových epístol, a ví tedy, že Pavel se nezmiňoval o Efezských „ve všech svých listech“.

4.21 *Boj se satanem*

Eph 13,1–14,1: „... Neboť budete-li spolu často pobývat, ochabnou síly satanovy a jeho zhoubné záměry se rozpadnou vniveč před svorností vaší víry. Nic není lepšího než pokoj, ve kterém utichnou všechny bitvy nebešťanů i pozemšťanů; a nic z toho vám nezůstane skryto, bude-li vaše víra a láska k Ježíši Kristu dokonalá.“

Eph^L 13,1–14,1: „... Neboť budete-li spolu hojně pobývat, ochabnou síly satanovy a zhasnou mu *ohnivé střely* (Ef 6,16) hříchu. Vždyť naše svornost a společná víra mu přinášejí zkázu, a jeho zbrojnošům zmar. Nic není lepšího než pokoj v Kristu, ve kterém utichnou všechny bitvy nebeských i pozemských duchů. *Neboť svůj boj nevedeme proti kroi a tělu, ale proti mocnostem, silám a všemu, co ovládá věk tmy, proti nadzemským duchům zla* (Ef 6,12). A z ďáblových záměrů vám nic nezůstane skryto, bude-li vaše víra a láska k Ježíši Kristu dokonalá, tak jako Pavlova.“

Ps-Ignácovi nevyhovuje mlhavý Ignácův pojem „nebešťané a pozemšťané“, pod nímž bychom si mohli představit různé bytosti; proto připojuje substantivum „duchové“ (ἀερίων καὶ ἐπιγείων πνευμάτων), a hned také celou dramatickou scénu rozvíjí a pojmově přizpůsobuje

pavlovskému Listu Efezským; na Pavla se přitom vzápětí jmenovitě odvolává jako na vzorovou postavu víry.

4.22 *Strom se pozná podle ovoce*

Eph 14,2: „Kdo se hlásí k víře, nebloudí, a kdo získal lásku, neotročí nenávisti. *Strom se pozná podle svého ovoce* (Mt 12,33): tak i ti, kdo se hlásí ke Kristu, se poznají podle svých skutků.“

Eph^L 14,2: „Kdo se hlásí k víře, nemá bloudit, a kdo získal lásku, nemá otročit nenávisti. Vždyť ten, který řekl: *Milovati budeš Hospodina, Boha svého*, řekl: ... *i bližního svého jako sebe samého* (Lk 10,27; srov. Dt 6,5; Lv 19,18). Ti, kdo se hlásí ke Kristu, se rozeznají nejen podle svých slov, ale i podle svých skutků; *strom se totiž pozná podle ovoce* (Mt 12,33).“

Za textovými posuny v první větě se skrývá hlubší teologická otázka: Je láska pro křesťana skutečností, nebo požadavkem? Je-li láska bytostnou charakteristikou křesťana *sine qua non*, pak je v závěti na místě Ignácův indikativ (οὐδεὶς πίστιν ἐπαγγελλόμενος ἀμαρτάνει οὐδὲ ἀγάπην κεκτημένος μισεῖ) („nehřeší... neotročí nenávisti“ ve smyslu „nemůže jinak než...“). A při parafrázi těchto slov bychom hledali biblické odkazy nejspíše v janovských epištolách, kde za mnohé uvedme aspoň jeden verš: *Kdo nemiluje, nepoznal Boha* (1 Jan 4,8).

Je-li však láska požadavkem, který je na křesťana teprve kladen – přičemž autor dobře ví, že skutečnost takovému přání často neodpovídá, – pak v závěti místo indikativu očekáváme formulaci opatrnější, například Ps-Ignácův modální výraz vyjadřující „dluh, povinnost“ (οὐδεὶς πίστιν ἐπαγγελλόμενος ὀφείλει ἀμαρτάνειν...). A když potom autor hledá podobnou modalitu či požadavek v Písmu, logicky sahá do „Zákona“ a neomylně vybírá zlaté pravidlo Tóry: *Milovati budeš Hospodina, Boha svého ... i bližního svého jako sebe samého*. – Ps-Ignác ovšem ví, že o lásce – bez ohledu na zákony a požadavky – se často jenom mluví, a proto doplňuje zdánlivě nadbytečně: „... nejen podle svých slov.“

4.23 *Mlčet, mluvit, jednat*

Eph 15,1: „Je lépe mlčet a být, než mluvit a nebýt. Je dobré učit, pokud ten, kdo mluví, také jedná. Je jeden učitel, jenž promluvil, a stalo se; a i to, co udělal mlčky, je hodné Otce.“

Eph^L 15,1: „Je lépe mlčet a být, než mluvit a nebýt. Království Boží není v slovu, ale v moci (1 Kor 4,20); srdcem se věří, ústy se vyznává – srdcem k spravedlnosti, ústy ke spáse (srov. Řím 10,10). Je dobré učit, pokud ten, kdo mluví, také jedná. Neboť kdo by konal i učil, ten bude velký v království (Mt 5,19).“

Pokud Ps-Ignác narazí na méně srozumitelný Ignácův text, sklouzává někdy ke zjednodušování. Například při parafrázi tohoto nesnadného oddílu v podstatě vynechal důležitý Ignácův pojem *mlčení*. Biblické citáty jsou navíc užity nepatříčně, jinak než by odpovídalo jejich původnímu kontextu (tak za veršem 1 Kor 4,20 je třeba vidět v první řadě rozhněvaného Apoštola, v případě Řím 10,10 vztah křesťanů a Židů, a v případě Mt 5,19 pečlivé dodržování Zákona – nic z toho však nemá přímý vztah k našemu oddílu v Ignácově listu).

4.24 *Mlčet, mluvit, jednat*

Eph 15,2: „Ten, kdo přijal Ježíšovo slovo, může vpravdě naslouchat i jeho tichosti, aby došel dokonalosti: aby jednal podle toho, o čem mluví, a aby se poznal podle toho, o čem mlčí.“

Eph^L 15,2: „Náš Pán a Bůh Ježíš Kristus, Syn Boha živého (Mt 16,16), nejprve jednal, a potom učil, jak dosvědčuje Lukáš (srov. Sk 1,1), který si službou evangelia získal uznání ve všech církvích (2 Kor 8,18).“

Podobně jako v předchozím odstavci, i zde se Ps-Ignác nápadně odchyluje od Ignácových slov.

4.25 *Boží chrám*

Eph 15,3: „... abychom byli jeho chrámem, a On v nás naším Bohem – což také je, a také se ukáže našim zrakům v lásce, kterou k Němu náležitě chováme.“

Eph^L 15,3: „... abychom byli jeho chrámem, a On v nás naším Bohem. Kéž v nás hovoří Kristus, tak jako v Pavlovi! Kéž nás Duch svatý vyučuje, abychom po jeho příkladu pronášeli Kristova slova!“

Příliš prosté, příliš samozřejmé spojení mezi věřícím a Bohem – něco takového musel Ps-Ignác pociťovat, když četl biskupova slova, i když věděl, že byla napsána ve svatém nadšení. Touto úvahou lze nakonec legitimizovat i Ps-Ignácův postup. V jeho korektuře se nejprve dostanou ke slovu další osoby božské Trojice, a dále lze při zkoumání du-

chů uplatnit ještě jedno, docela praktické opatření, totiž test konformity se spolehlivými výroky apoštola Pavla (obdobné dvě úpravy viz též výše 4.4). – Celé místo se poněkud vymyká z našeho přehledu, protože v něm nenajdeme explicitní biblickou narážku, ale jmenovitý odkaz na apoštola Pavla je v tomto ohledu dostatečnou náhradou – zvláště když si vybavíme Pavlovo napomínání korintských charismatiků v jeho epištole 1 Kor, v níž jsme tu také již nejednou listovali.

4.26 Vypasení rozvraceči

Eph 16,1–2: „Nenechte se zmýlit, bratři moji: Ti, kdo rozvracejí domy, nezdědí království Boží (1 Kor 6,9–10). Jestliže tedy zahynuli ti, kdo takhle jednali podle těla, čím více ti, kdo bludným učením rozvracejí víru Boží, kvůli níž byl Ježíš Kristus ukřižován! Kdo se takhle poskvřňuje, dostane se rovnou do neuhasitelného ohně – a s ním i ten, kdo mu naslouchá.“

Eph¹ 16,1–2: „Nenechte se zmýlit, bratři moji: Ti, kdo rozvracejí domy, nezdědí království Boží (1 Kor 6,9–10). Jestliže však ti, kdo rozvracejí lidské domy, jsou odsouzeni k smrti, tím spíše zaslouží věčnou odplatu ti, kdo se pokoušejí zmrzačit Kristovu nauku – vždyť kvůli ní šel Pán Ježíš na kříž a podstoupil smrt – on, jednorozený Syn Boží (Jan 1,18)! Však ten vypasený hezoun, co pohrdá jeho naukou, se dostane rovnou do pekla.“

Ps-Ignác zde věrně sleduje Ignácovu argumentaci, jenom ji expresivně vyostřuje; výrazy jako λιπανθεις a παχυνθεις, které jsme tu parafrazovali (přesněji: „pomazaný olejem“ a „obtěžkaný tukem“) se v rané křesťanské literatuře objevují téměř výhradně v souvislosti se starozákonními citacemi, kde se jedná o prorockou kritiku sociální nerovnosti a z ní vyplývajícího modlářství (srov. Dt 32,15; Iz 6,10; srov. též Mt 13,15: *obrostlo tukem srdce tohoto lidu*). Ps-Ignácova slova jsou samozřejmě v prvním plánu namířena proti bludařům; je-li v nich také sociální aspekt, zůstává otázkou, neboť by se jednalo o ojedinělý doklad. Ani u samotného Ignáce nemá tento motiv velkou důležitost; výroky jako: „nezáleží jim na vdovách, sirotcích, utiskovaných, ani na věznicích, ani na propuštěných, ani na hladovějících a žízňících,“ (*Smyr 6,2*) jsou v Ignácových listech spíše výjimkou.

4.27 Rozlišování a rozhodování

Eph 16,2: „... dostane se rovnou do neuhasitelného ohně – a s ním i ten, kdo ho poslouchá.“

Eph^L 16,2–3: „... dostane se rovnou do pekla. A stejně tak i každý, kdo od Boha dostal schopnost rozlišovat, avšak vydal se za nesprávným pastýřem a falešné domněnky přijal jako pravdivé. *Co mají společného světlo a tma? Nebo Kristus a Belial? Nebo věřící a nevěřící? Nebo chrám Boží a modly?* (2 Kor 6,14–16). A já k tomu dodávám: Co mají společného pravda a lež? Nebo spravedlnost a křivda? Nebo přesvědčení a blud?“

Tato Ps-Ignácova interpolace patří k nejdelším, a to i v případě, že odečteme řádky citované z Písma. Můžeme ji proto přijmout jako jeden ze spolehlivých dokladů o autorových vlastních názorech. Zde je to přesvědčení, že každý člověk dostal od Boha „schopnost rozlišovat“ (πᾶς ἄνθρωπος ὁ τὸ διακρίνειν παρὰ θεοῦ εἰληφώς). Je jistě možné, že se tu nejedná o obecnou výpověď o lidském rodu,²³ nýbrž jen o opatrné upřesnění, že se přísná měřítka kladou pouze na lidi obdařené rozumem, aby se neukřivdilo například malým dětem či lidem mdlého rozumu. – V každém případě tu ale máme pozoruhodný doklad Ps-Ignácova úsilí, aby slova biskupova, občas zkratkovitá a svádějící k nesprávným závěrům, byla upřesněna, korigována, rozvedena. To asi od Ignáce nebylo moc spravedlivé, poslat do pekla společně s bludařem i „toho, kdo mu naslouchá“ (*Eph 16,2*), domýšlí Ps-Ignác, důležité je přece, jak se do-
tyčný – po vyslechnutí bludu – sám rozhodne!

4.28 Vonný olej a páchnoucí nauka

Eph 17,1: „Pán se nechal pomazat vonným olejem na hlavě, aby církví vdechl neporušitelnost. Nenechte se pomazat páchnoucí naukou vládce tohoto světa – nebo vás zotročí a oloupí vás o život, který máte před sebou.“

²³ Obecná však jistě je výpověď o několika řádků níže: διὰ τί λογικοὶ ὄντες οὐ γινόμεθα φρόνιμοι; διὰ τί ἐμφυτον τὸ περὶ θεοῦ παρὰ Χριστοῦ λαβόντες κριτήριον εἰς ἄγνοίαν καταπίπτομεν, ἐξ ἀμελείας ἀγνοοῦντες τὸ χάρισμα, ὃ εἰλήφαμεν, ἀνοήτως ἀπολλύμεθα; „Proč – když máme logos – nejsme všichni rozumní? Proč – když jsme od Boha skrze Krista dostali do vínku schopnost úsudku – upadáme do nevědomosti? Proč jsme tak nedbalí, že zapomínáme na dar, který jsme přijali, a tak tupě umíráme?“ (*Eph^L 17,2*).

Eph^L 17,1: „Pán se nechal pomazat vonným olejem na hlavě, aby církev vdechla neporušitelnost. Neboť praví: nejčistší olej – to je tvé jméno! Kvůli němu si tě dívky zamilovaly a vlečou tě za sebou, za vůni tvého oleje se rozběhneme! (Pís 1,3–4) Kéž se svatá Boží církev nenechá pomazat páchnoucí naukou tohoto světa! Kéž není jako první žena a nenechá se zotročit a oloupit jeho lstivostí! (2 Kor 11,3, srov. Gn 3,1.13)“

Zvláštní řetězec metafor. Když chce Ps-Ignác vysvětlit obraz oleje, neváhá sáhnout hluboko do pokladnice Písem až do Písně písní, jejíž erotika by mu jinak zřejmě nevyhovovala, neboť tam nalezne potřebnou rovnici: „(vonný) olej = (lákové) jméno (Ježíše Krista)“. Jenže tento obraz ho přivádí k obrazu jinému: „dívka = žena (potažmo první žena Eva)“, který s tím prvním není v logickém souladu (kdo je tu vlastně pomazáván?). Jak vidno, ani Ps-Ignác, který v čistě teologické oblasti tolik dbá na přesnost argumentace, ve světě fantazie nedokáže ukočírovat několik obrazů najednou.

4.29 Kříž jako pohoršení

Eph 18,1: „Můj duch je pokorným služebníkem kříže – to je pro nevěřící pohoršení (srov. 1 Kor 1,18.23), pro nás však spása a věčný život. Kampak se poděli chytří a výmluvní? (1 Kor 1,20) Kdepak se naparují ti, co si myslí, že jsou moudří?“

Eph^L 18,1: „Kristův kříž je pro nevěřící pohoršením, pro věřící však spása a věčný život. Kampak se poděli chytří a výmluvní? (1 Kor 1,20) Kdepak se naparují ti, co si myslí, že jsou moudří?“

Ignác poněkud nepřesně cituje apoštola Pavla, když mluví o „pohoršení“ z hlediska „nevěřících“. Podle Pavla je hlásání ukřižovaného Krista „pohoršlivé“ z hlediska Židů, zatímco z hlediska pohanů je „pošetilé“ (1 Kor 1,23). Zde však Ps-Ignác kupodivu svou předlohu neopravuje; snad mu rozlišování mezi Židy a pohany nepřipadalo už tak aktuální vzhledem k tomu, že se již již blíží zvláštní pasáž o hvězdě a mystických tajemstvích Kristova života, tedy pasáž s rozměrem globálním, kosmickým. – Počáteční Ignácova slova (Περὶ ψῆμα τὸ ἐμὸν πνεῦμα τοῦ σταυροῦ...) Ps-Ignác pominul, a to zřejmě úmyslně, neboť pro něj byla vykladačským oříškem. Slovo *περί ψῆμα* může totiž znamenat nejen „pokorný služebník“, ale také „obětované (případně též: opovržením hodné) individuum“; na rozebírání těchto výkladových možností u Ignáce (srov. *Eph* 8,1) či u apoštola Pavla (srov. 1 Kor 4,13) zde není prostor.

4.30 Boží Syn ze semene Davidova

Eph 18,2: „Vždyť našeho Boha, Ježíše Krista nosila Marie v těle podle Božího plánu, ze semene Davidova (*Jan* 7,42), ale z Ducha svatého; narodil se a byl pokřtěn proto, aby utrpením očistil vodu.“

Eph^L 18,2: „Vždyť Božího Syna, který byl zplozen před věky a všechno uspořádal podle Otcovy vůle, podle plánu nosila Marie v těle, ze semene Davidova (*Jan* 7,42), ale z Ducha svatého. Neboť praví: *Hle, dívka počne a porodí syna a dá mu jméno Immanuel* (*Iz* 7,14). On se narodil a byl pokřtěn Janem proto, aby potvrdil věrohodnost toho, co bylo proroku přikázáno zvěstovat.“

Ps-Ignác – kromě toho, že připojuje okřídlený citát z Izajáše – pečlivě odstraňuje z Ignácových slov vše, co by mohlo zavdat příčinu k jakýmkoli neortodoxním výkladům.

4.31 A vládci tohoto věku zůstalo utajeno...

Celou kapitolu *Eph* 19 včetně jejích mystických a kosmických aspektů Ps-Ignác více méně přebírá. Jisté textové změny v zájmu ortodoxie sice provádí, výjimečně však nepřidává žádnou biblickou citaci; proto tuto kapitolu – byť velmi zajímavou – necháváme stranou.

4.32 Plány a pozdravy

Ani v závěrečných dvou kapitolách *Eph* 20–21 neměl Ps-Ignác důvod k rozsáhlým biblickým interpolacím či textovým změnám. Relativně největším zásahem bylo odstranění Ignácových slov *Eph* 20,1: „Pokud mě Ježíš Kristus díky vaší modlitbě uzná za hodného a bude-li to jeho vůle, vysvětlím vám v druhém listu, který se chystám napsat, něco více o tom, co jsem tu načal, i o plánu s novým člověkem Ježíšem Kristem...“ – Vzhledem k tomu, že se tyto Ignácovy záměry nemohly uskutečnit, byl tento redakční zásah z Ps-Ignácova hlediska jistě zcela oprávněný.

ZÁVĚR

Ignácův *List Efezským* byl Ps-Ignácem důkladně přepracován. Zde jsme se omezili jen na takové textové změny, jež byly prováděny bib-

lickými interpolacemi. Kromě toho jsme se vůbec nezabývali ostatními šesti Ignácovými listy. I s těmito výhradami můžeme však aspoň předběžně uzavřít:

(1) Co se týče Ignáce, Ps-Ignác zná významné motivy jeho listů a vědomě na ně navazuje. Úhelným kamenem Ignácova myšlení je Kristus, po němž Ignác touží, jehož napodobuje (*mimésis* – viz úryvky 1, 4) a jenž je garantem jednoty věřících (5, 8). Jednota a harmonie v Kristu je vyjádřena oblíbenou metaforou církve jako chrámu (14, 25). Ps-Ignác napodobuje Ignáce i v jeho častých výzvách, adresovaných jak dovnitř církve (varování proti bludařům – 9, 12, 26, 27, 28), tak i na její pomezí (křesťané ve světě – 9, 15, 16, 17, 22, 23, 24, 29). Stranou nezůstávají ani eschatologické a kosmologické momenty Ignácova myšlení (19, 21, 28). Mimořádnou důležitost mají místa, kde jsme konstatovali Pseudo-Ignácovu zjevnou či nenápadnou snahu o *korekci* Ignácových slov, ať už z věroučných důvodů (například ve výkladech o Kristově lidství a božství – 10, 30), nebo z praktických ohledů na fungování církve (biskupská autorita – 3, 4, 6, 7).

(2) Co se týče apoštola Pavla, Ps-Ignác, stejně jako Ignác, Apoštola velmi ctí, a ještě častěji to dává najevo: jak hojnými citacemi jeho spisů, tak i jmenovitými připomínkami: k jedné zmínce v *Eph* (12,2) přidává dalších sedm v *Eph*^L (3,3; 6,2; 6,3; 10,2; 11,2; 14,1; 15,3). To vše je jen zčásti vysvětlitelné tím, že je tento list adresován týměz Efezským, u nichž byl Apoštol dlouhou dobu hostem, učitelem, a jimž adresoval kanonický list; základním motivem Ignácovy (a Ps-Ignácovy) úcty k apoštolu Pavlovi je prostě a jednoduše jeho spjatost s Kristem, jak o tom svědčí i epitheton *christoforos* (*Eph*^L 6,3).

(3) Co se týče biblických knih, Ps-Ignác cituje nejčastěji (v rozmezí 13–5 výskytů): Jan, Mt, 1 Kor, Řím, Ef; méně často (4–3): Žl, Př, Lk, 2 Kor, 1 Petr, Kol, 2 Tim; sporadicky: Iz, Jer, Sk, 1 Sol, Nm, Dt, Pís, 1 Tim, Žid (podrobnější údaje jsou vzhledem k malému rozsahu vzorku irelevantní).

(4) A konečně, co se týče způsobu zpracování biblických veršů, je třeba nejprve připomenout, že vybrat biblický verš ze zdrojového textu a adekvátně ho zasadit do cílového textu není zrovna jednoduchý úkol. Proto jsme se ani nepokoušeli „oznámkovat“ tuto Ps-Ignácovu práci ve všech případech (těchto případů je striktně vzato daleko více než 30 uvedených úryvků, protože tyto často obsahují ne jednu, ale dvě i více biblických paralel). Při našem hodnocení nám občas nezbylo než

spolehnout se na kritéria, která zůstanou spíše subjektivní a o jejichž pořadí a důležitosti lze dlouho diskutovat. Například kritérium věrnosti biblickému textu nemusí být vždycky tím hlavním, vezmeme-li v úvahu situaci, kdy se autor snažil samostatně rozvinout jistou myšlenku, takže s biblickým výrazem počítal jen jako s pomocným nástrojem... I když tyto skutečnosti zohledníme, můžeme se odvážit jistých závěrů: Pseudo-Ignác většinou pracoval zdatně a nápaditě (úryvky 1, 2, 4, 6, 12, 13, 15, 18, 19, 21, 22, 27) nebo aspoň v obvyklé, neutrální rovině. Přestože jsme našli i případy užití nevhodného (nepřesného, příliš rafinovaného, bez respektu ke kontextu – 9, 11, 23, 24, 28), celkově je třeba autorovu práci vysoce ocenit.

Biblical Quotations in Pseudo-Ignatius' Letter to the Ephesians

Key words: Biblical Quotations; Ignatius of Antiochia; Pseudo-Ignatius of Antiochia; Letter to the Ephesians; Paul the Apostle

Abstract: The article deals with changes found in the long version of Ignatius of Antiochia' *Letter to the Ephesians*, with a special focus on the biblical quotations. After an examination of 30 parallel sections containing approximately 70 biblical quotations, we can conclude: (a) Pseudo-Ignatius had observed Ignatius' intentions quite closely, even if he amended his opinion at times, mostly due to considerations on orthodox correctness or practical church business. Specifically, Ps.-Ignatius amplifies Ignatius' reverence for the apostle Paul. – (b) Ps.-Ignatius quotes from various books of both the New and Old Testament, most frequently John, Matthew, First Corinthians, Romans and Ephesians. When implanting biblical quotations into Ignatius' text, Ps.-Ignatius at times commits inaccuracies and negligence in respect to the context. Nevertheless, on the whole, his biblical work can be evaluated extremely highly. These conclusions should be further demonstrated by readings of the other six epistles by Ps.-Ignatius.

Mgr. Jan A. Dus, Th.D.
Centrum biblických studií
Filosofický ústav AV ČR
Na Florenci 3
110 00 Praha 1